

בענין ערכין כשלא נשאר שקל

(דף כ"ג ע"ב) אע"פ שאמרו חייבי ערכין ממשכנין אותו נותנין לו מזון ל' יום וכו' ובגמ' ילפינן זה מואם מך הוא מערכך. ועיין ריש פרק שני דאין נערכין פחות מסלע, דאם נמצא אחר שמסדרין פחות מסלע אינו יוצא ידי ערך. והמנחת חינוך מצוה ש"נ רצה לחדש דאף אם נשאר פחות מסלע כל שנשאר פרוטה מחייבים לתת פרוטה אלא שאינו יוצא בזה ידי ערכו ואם נתעשר חייב כל הערך, אבל אין סברא שיפטרו אותו מכל וכל, אבל כתב דמהרמב"ם משמע דכל שלא נשאר סלע אין מחייבין אותו כלל.

והשפת אמת חקר אם לא נשאר סלע אבל הוא רוצה לתת סלע כדי לפטור כשיתעשר אם יכול לעשות כן, או דנימא דהא דיכול לפטור עצמו מסלע הוא רק אם מחוייב לתת סלע. והמנחת חינוך כתב דודאי יכול לעשות כן, דאין שום דין שאינו יכול לתת מה שירצה בפרעון ערכו אף אם פטור, ומאחר שכבר נתן סלע אז בודאי חל הפטור אם נתעשר. והחזון איש סי' כ"ט ס"ק י"ח צידד דכמו דאם העריך גוי אין המעות הקדש כמו כן אם פטור מהערך משום הדין של מסדרין אולי ג"כ א"א לחול ההקדש על המעות, ואף אם נימא דכיון דעכ"פ מחוייב יכול לחול ההקדש, טען החזון"א ודאי א"א לשלם יותר מסלע דכבר נפטר מחיובו.

בהא דיכול הגזבר ליכנס לביתו

רש"י ד"ה ממשכנין אותו, גזבר נכנס לבתיהם ונוטלים בעל כרחם עכ"ל. ולגבי בעל חוב מצינו בקרא לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו דאין שליח ב"ד יכול ליכנס, וכדאיתא בב"מ פרק ט' ובשו"ע סי' צ"ז. ובספר אהבת חסד מהחפץ חיים דן בזה, דפסק שם פרק ז' דאף מי שלוח מן הצדקה אין הגבאי יכול ליכנס לביתו, ולא דמי לערכין או דהדין של ממשכנין על הצדקה דיכול ליכנס דשאני הלואה דאף גבי הדיוט יש חילוק אם החוב הוא משום הלואה או משום שכירות כדאיתא בב"מ דף קי"ד ובסוף סי' צ"ז כל שלא זקפה עליו במלוה יכול ליכנס בביתו, ועוד צידד דבקהדש אין כאן איסור בכל אופן משום דכתיב כי תשה את רעך ודרשין ולא של הקדש, אבל צדקה משבא ליד גבאי אינו כהקדש. והביא רא' מספר התרומות שער א' חלק ג' דין ב' דכתב דהא דיכול ליכנס לביתו משום צדקה הוא משום דאין כאן הלואה, ומשמע דכל שהוא הלואה אף אם הוא מעות צדקה אסור ליכנס לביתו. ועיין ריטב"א בר"ה דכתב דיש חומר של נדרי הקדש דיכול ליכנס לביתו משא"כ הלואה ומשמע דיליף זה מהא דדרש שם ועשית אזהרה לב"ד, והגרי"ז לעיל דף כ"א הק' דאין זה חומר בנדרי הקדש דכל חוב שלא בא ע"י הלואה דינו כן.

בדין מסדרין לבעל חוב

הנה בב"מ דף קי"ב נחלקו האמוראים אם מסדרין לבעל חוב ור"ת פסק דאין מסדרין לבעל חוב אבל כל הראשונים פסקו דמסדרין לבעל חוב כמו בחייבי ערכין וכן איפסק בשו"ע חושן משפט סי' צ"ז.

ואיתא דקודם כל הסדור צריך הבעל חוב להוציא כל נכסיו ולא ישאיר כלום, והשליח ב"ד מחזיר לו מזון ל' יום וכסות י"ב חדש וכלי אומנתו וכו'. והגר"א כתב דמקור דבר זה הוא לשון המשנה נותנים לו ומשמע דכבר יש ביד שליח ב"ד דאל"כ הו"ל למינקט מניחין לו וכדומה.

והנה מצינו דנותנים לו מזון ל' יום וגם כלי אומנות, והמשנה אינו מחלק כלל אם הוא באמת יכול לפרנס עצמו באומנתו או דאין לו שום אומנות וצריך כל המזונות, בשניהם יש שיעור מזונות ל' יום, וכן מבואר דאין נותנים לו מזונות אשתו ובניו אבל עם כל זה אין חילוק בין מי שיש לו אשה ובנים ובכה"ג לכא' הוא מחוייב ליתן להם מזונות אף אם אין לו מזונות אלא לל' יום ויכלה המזונות יותר מהר ובין מי שהוא לבדו ולא יכלה עד אחר ל' יום, ולכא' הסברא שלא לחלק הוא דכל הדין הזה הוא גזה"כ אם מך הוא מערכך וגם בבעל חוב הוא גזרת הכתוב דילפינן מערכין וכמבואר בב"מ שם, ומסברא אף אם הוא צריך הדברים בשביל כדי חייו מה בכך הא הכסף אינו שלו אלא של בעל חובו והוא יחזור על הפתחים ולכן כך הוא גדר הקרא, וכן מצאתי הערה זו בערוך השולחן חו"מ סי' צ"ז.

רש"י ד"ה מזון וכסות ומטה ותפילין, אכולהו משיירין לו מעות לקנותן אם אין לו עכ"ל, דהיינו שהדין הוא לא רק לשייר את גוף הדבר אלא אף המעות לקנות הדבר, וכן פסק הסמ"ע שם בשו"ע. והליקוטי הלכות בזבח תודה העיר דבמשנה הגירסא סנדליו ותפלו ומשמע גוף הסנדלים והתפילין שלו, ואם אין לו תפילין א"כ מה עשה עד כאן. בשלמא מזון יכול לומר שאכל כבר אבל תפילין קשיא. ויישב הזבח תודה דהנמוקי יוסף כתב בבא מציא דאף מי

שאוכל כעני ואביון ולובש סמרטוטים נותן לו כבינוני, ופסק כן הרמ"א שם, ולכן צריך לומר גם בתפילין דאף אם הוא לא קנה לעצמו תפילין מ"מ זהו הצורך של כל אדם בינוני. וצריך לחלק זה מכלי אומנות דפשיטא ליה להגמ' דאם לא היה לו כלי אומנות עד עכשיו אין נותנין לו מעות לקנות דכלי אומנות אין זה צורך לאדם בינוני אלא לאומן וכל שעד עכשיו לא הוצרך לזה אין זה צרכיו, משא"כ כסות ותפילין נותנים לו כפי מה שצריך אדם בינוני אף אם עד עכשיו לא נהג כן.

והשפת אמת חקר דבמשנה איתא תפילין ומה הדין בשאר צרכי מצוה כגון שופר או לולב, או רק תפילין משום דהוי לבוש. והנה הספר התרומה שער א' חלק א' אות ח' הביא פלוגתא לגבי ספרים דר' יהודה אלברצלוני כתב דה"ה אם הוא תלמיד חכם נותנים לו ספרים דצריך לזה, והספר התרומה חלק וכתב דדוקא דתפילין דהוי לבוש אבל שאר חפצי מצוה הוי כמו נכסים דאין נותנים לו אף אם צריך להם וכן פסק בשו"ע סי' צ"ז, ועוד כתב הספר התרומה דאם יש ספק על עיקר החיוב אז אמרינן ספיקו לקלא דהמוציא מחבירו עליו הראי', אבל אם יש ודאי חיוב וספק על הפרעון אם יש דין להוציא מידו אז גם בספק מחוייב וצריך להיות ברור לפטור. ועיין שם בפתי תשובה דכתב בשם הרשמי שאלה דאין נותנים לו טלית דלאו חובת הגוף הוא והערור השולחן חולק.

בענין לגבות מבגדים שלקח לצורך אשה ובניו

ולא בצבע שצבע לשמן ולא בסנדלים חדשים שלקחם לשמן. הנה הגמ' בב"ק דף ק"ב ע"ב רוצה להוכיח ממשנה זו דאם אדם קנה דבר לחבירו קנה חבירו אף אם לא הודיע להמוכר למי קונה אותו, ודחה הגמ' דכל המקדיש נעשה כמי שהקנה כסות אשתו ובניו מעיקרא, ובהסברת הדברים הרשב"א כתב דמהני הקנין משום גמירת דעת, וראשונים אחרים סברי דמהני מדרבנן. והשו"ע הביא דין זה אף לגבי בעל חוב דאין יכול לגבות מכסות שנקאן לצורך אשתו ובניו. והקצות סי' צ"ז ס"ק י"ג הביא דיש ג' שיטות בזה, דהגהות אשרי הביא מחלוקת אם א' קנה בשביל אשתו ובניו אם יכול הוא לחזור ולמכור הבגדים קודם שנתן לאשתו ובניו. המהרי"ח סבר דדוקא אם מקדיש או מעריך אין יכול ההקדש לגבות אבל אם לא הקדיש או העריך אין האשה והבנים קונה עד שיתנן לו, וה"ה בעל חוב יכול לגבות, והגהות אשרי חולק וסבר דלמסקנת ההלכה הקנין חל אף אם לא הודיע להמוכר למי הוא קונה, ולכן בכל ענין הם קנו כשלקחן לשמן. וכתב הקצות דלגבי זה יש פלוגתא ראשונים איך פסקין אם יכול לקנות בלא להודיע להמוכר, אבל כתב הקצות דאף אם לא פסקין כן וצריך להתירוץ דכל המקנה נעשה כמי"מ יש לומר דהסברא הוא גם לגבי בעל חוב, והביא הקצות ראי' דהספר התרומה הביא מהרמב"ן דכל שהלוא שעיבד נכסיו ע"י דאיקני אז יכול לגבות מכסות שלקחה לצורך אשה ובניו, ואם נאמר דפסק דאין צריך להודיע להמוכר א"כ האשה קנה ישר מהמוכר ואף אם אמר דאיקני לא מהני דמעולם לא קנה אותו, ומוכח דהרמב"ן סובר דלא קנה האשה מהמוכר ואעפ"כ בלא דאיקני אין יכול הבעל חוב לגבות משום דהדין של נעשה כמי שהקנה כסות אשתו ובניו מעיקרא אמרינן אף גבי בעל חוב. וכתב הקצות דלדעת הרמב"ן יכול הוא לחזור ולמכור לעצמו אבל אעפ"כ הבעל חוב אינו יכול לגבות.

ולא בצבע שצבע לשמן. הקצות החשן סי' צ"ז ס"ק י"ד הביא הסמ"ע דמיירי שצבע בגדים שלו לצורך אשתו ובניו והם קנו בשינוי, אבל הקצות סבר דאין שינוי קונה אלא בגנב או גזלן, אלא דמיירי דצבע בגדים של האשה לשם האשה וקמ"ל דאין יכול הבעל חוב לגבות את שבח הצבע.

בענין אין להקדש אלא מקומו ושעתו

אין להקדש אלא מקומו ושעתו. רש"י פי' לגבי הדין של מסדרין, דאם הנכסים שיש לו שוה יותר במקום אחר או בשעה אחרת מ"מ הדין של הישג יד תלוי כמה הוא שוה עכשיו במקום זה. אבל מתוס' והרמב"ם הלכות ערכין פרק ג' הלכה י"ט מבואר דיש עוד דין, דאם יש להקדש דבר למכור אין ממתנין עד שעה או מקום היוקר אלא מוכרים אותו עכשיו במקום זה בזול. והתוס' הק' דמצינו גבי קרקע דממתנין ס' יום וחילק בין מטלטלין לקרקעות, וכן משמע בהרמב"ם. והשטה מקובצת הביא הרא"ש שמחלק דהקדש אינו ממתין לייקר את המחיר, אבל בקרקע צריך להמתין כדי שלא למכור יותר בזול.

והקונטרס שיעורים מהגר"ז גוסטמן מס' קידושין שיעור י"ד כתב דהם נחלקו ביסוד דין דאין להקדש אלא מקומות ושעתו, דדעת הרא"ש דיסוד הדין הוא דין שוויות דילפינן מזה דשוויות תלוי רק בזה המקום ובזה השעה, ואם יכול להשיג יותר בזמן ובמקום אחר אין זה נקרא שוויות החפץ, ולכן בקרקע חילק דצריך להמתין ס' יום כדי לידע השוויות. אבל לתוס' ורמב"ם אין זה דין בשוויות אלא דהוא גזה"כ גבי הקדש דאין ממתנין להשיג יותר, ולכן חילקו בין קרקע למטלטלין. ומצינו הרמב"ם והרא"ש לשיטתו דאם מקדש אשה בפחות משהו פרוטה דהגמ' קידושין

איתא דצריך גט משום דחיישין שמה שוה פרוטה במדי, דדעת הרמב"ם דאם באמת שוה פרוטה במקום אחר מקודשת מדאורייתא, ודעת הרא"ש דאף אם באמת שוה פרוטה במקום אחר מדאורייתא אין זה שוה פרוטה דאין להקדש אלא מקומו ושעתו, ואזלי לשיטתייהו. וכעין זה הוא בקהלות יעקב בב"ק ס' ה' דאם מזיק חפץ דעכשיו שוה ד' וביום השוק שוה ה', דדעת רש"י בב"מ דף צ"ט דמשלם ה' והרא"ש חולק דכיון דלא הזיק ביום השוק כל הגזלנים משלמים כשעת הגזלה, דנחלקו אם הדין של אין להקדש אלא מקומו ושעתו הוא דין בשויות ולכן סבר הרא"ש דאינו משלם ה', או דהוא דין בפדיון הקדש אבל השויות באמת ה'.

בענין המקדיש שדה בשנת היובל

איתמר המקדיש שדהו בשנת היובל רב אמר קדושה ונותן חמשים ושמואל אמר אינה קדושה כל עיקר וכו'. והרמב"ם פסק כשמואל והכ"מ והרדב"ז כתב ב' טעמים לפסק הרמב"ם, חדא דהלכה כשמואל בדיני, ועוד דפשוטות המשנה והברייתא הוא כשמואל. והק' עליהם הנו"כ דהכא בהקדש אין זה דיני אלא איסורי, וגם קשה להכריע בפלוגתא דאמוראי מכח פשוטות המשנה והברייתא. ועוד הק' דשמואל הוא רק אליבא דר"ש כמבואר בגמ' דסבר דפקע קדושתו ביובל, וכיון דהרמב"ם פסוק כר' יהודה דהכהנים צריך לפדות את השדה א"כ אף לשמואל הו"ל להיות קדוש. והאחרונים (הלחם משנה והברכת הזבח והחק נתן ועוד) דכיון דפליגי במשמעות המלילים משנה היובל והגמ' הביא לזה מחלוקת רבי ורבנן לגבי יום ראשון ויום שביעי, והגמ' מסיק דאליבא דרבנן ודאי אין משנת היובל כולל שנת היובל עצמה ופליגי אליבא דרבי, ובזה קיי"ל כרבנן דהלכה כרבי מחברו ולא מחבריו.

והנצי"ב בהעמק דבר על הקרא אם משנת היובל יקדיש שדהו ונשנית במרומי שדה מס' ברכות דף כ"ז כתב דמאחר דיש סתם משנה דהגרעון הוא סלע ופודיון לשנה, ולרב דיכול להדיש בשנת היובל א"כ יש נ' שנה וצריך להיות סלע לשנה, ותי' הגמ' כאן דאזל לר"י דשנת יובל עולה לכאן ולכאן ולכן יש רק מ"ט שנה. ולשמואל דאינו יכול להקיש בשנת היובל לר' יהודה דשנת היובל עולה לכאן ולכאן צריך להיות סלע וב' פודיונות לשנה, ולכן לשמואל השיעור של סלע ופודיון הוא דוקא לרבנן דאין שנת היובל עולה לכאן ולכאן. וכיון דאנן פסקין דשנת יובל אינו עולה לכאן ולכאן וגם יש סתם משנה דהוי סלע ופודיון מוכרחים לפסוק כשמואל.

תוד"ה מאי טעמא דרב וכו' וא"ת אמאי הוצרך לפרש טעמא דרב כיון דסתר ק"ו דשמואל וכו' עיין כל הדיבור. והאור שמח הק' הא צריך קרא לומר שיכול לגאול בנ' סלע ואינו יוצא לכהנים עד יובל הבא, דאי משום דלית ליה ק"ו הא צריך להיות קדש ויצא מיד לכהנים. ותי' הגרי"ז דהגמ' לקמן דף כ"ה ע"ב איתא בעי רמי בר חמא אם אין דין גרעון אם יצא ביובל, ותי' דמ"מ יש דין פדיון, אבל לכא' מוכח דאם אינו בר פדיון כלל אינו יוצא לכהנים ולכן אף בלא קרא הו"ל דאינו יוצא לכהנים אלא דנשאר הקדש.